

О. О. Чернушкіна*

ПРОДУКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА І СПОСОБИ ЇЇ ОЦІНЮВАННЯ

Головним критерієм успішної роботи підприємств є їх результативність, яка проявляється в отриманні позитивного фінансового результату внаслідок перевищення доходів над видатками.

Підвищення продуктивності виробництва є одним з головних джерел зростання національної економіки і добробуту суспільства. Обґрунтування результативності суспільного виробництва стало предметом наукових досліджень класиків школи політичної економії: Ф. Енгельса, К. Маркса, Д. Рікардо, А. Сміта.

За радянських часів встановленню змісту і кількісних параметрів ефективності виробництва були присвячені роботи С. Аханова, В. Виборнова, Г. Егіазаряна, А. Ноткіна, С. Струмліна, Т. Хачатурова та ін.

У своїх роботах іноземні економісти (Е. Дж. Долан, Д. Ліндсей, Р. Піндайк, Д. Рубенфельд, Д. Хайман) розглядали оптимальне використання ресурсів в умовах дефіцитності.

Суттєвий внесок у розвиток сучасної теорії ефективності зробили такі вчені, як: А. Карінцева, І. Маркіна, Л. Мельник, Й. Петрович, Т. Примак, С. Покропивний, Р. Сайфулін, П. Харів, Л. Шваб, Г. Швиданенко, А. Шегда, А. Шеремет.

Управлінню продуктивністю виробництва і пошуку шляхів її підвищення присвячені праці Н. Дарченко, С. Ейлона, Г. Емерсона, В. Єременка, А. Ласкавого, Й. Прокопенка, Д. Сінка.

На підставі аналізу наукових дискусій у теорії ефективності за основними положеннями¹, аналізу визначальних аспектів теорії оптимальності², теоретико-методологічних положень вітчизняної економічної думки стосовно оцінювання ефективності виробництва³ наголошуємо на необхідності та доцільності розбудови концепції продуктивності, у якій необхідно використати усі прогресивні напрацювання як вітчизняних, так й іноземних науковців з проблем найефективнішого використання обмежених ресурсів.

У рамках дослідження необхідно уточнити зміст, критерії продуктивності виробництва і систему факторних показників ефективності та доходності економічної системи для дослідження результативності процесу виробництва і оцінювання можливості досягнення економічною системою стану дієвості та економічності.

У теорії продуктивності визначальне місце посідає поняття управління продуктивністю — процес, що передбачає стратегічне та оперативне планування продуктивності, організацію виробництва, мотивацію персоналу до раціональної, ефективної та результативної діяльності економічної системи, вимірювання, аналіз і контроль рівня продуктивності виробництва.

© Чернушкіна О. О., 2007

* заступник завідувача кафедри економіки і підприємництва Хмельницького економічного університету

¹ Ноткин А. И. Вопросы эффективности и интенсификации общественного производства. — М.: Наука, 1986. — 301 с.; Хачатуров Т. С. Эффективность капитальных вложений. — М.: Экономика, 1979. — 336 с.

² Долан Э. Дж., Линдсей Д. Рынок: микроэкономическая модель. Пер. с англ. В. Лукашевича и др. / Под общ. ред. Б. Лисовика и В. Лукашевича. — СПб., 1992. — 496 с.; Макконнелл К. Р., Брю С. Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика. Пер. с англ. 11-го изд. — К.: Хагар-Демос, 1993. — 785 с.

³ Економіка підприємства: Підручник / За заг. ред. С. Ф. Покропивного. — Вид. 2-ге, перероб. та доп. — К.: КНЕУ, 2001. — 528 с.; Економіка підприємства: Навч. посібник / А. В. Шегда, Т. М. Литвиненко, М. П. Нахаба та ін.; За ред. А. В. Шегди. — К.: Знання-Прес, 2001. — 335 с.

Метою механізму підвищення продуктивності виробництва є значне покращення життєвого рівня населення в цілому, поліпшення економічних результатів діяльності галузей, реальне зростання особистих доходів працівників. Концепція механізму повинна пояснювати важливість організаційного удосконалення, передбачати оцінювання оперативного стану економічної системи, розроблення моделі вищих досягнень, політики та планів удосконалення.

Окреслюючи власні позиції з означеної проблеми, пропонуємо структуру механізму підвищення продуктивності виробництва, яка включає елементи (етапи):

1. Встановлення пріоритету цілей підприємства та розроблення програми заходів.
2. Мотивація працівників до досягнення високої продуктивності.
3. Реалізація програми підвищення продуктивності виробництва.
4. Моніторинг реалізації програми підвищення продуктивності виробництва.

У процесі створення механізму пошуку резервів зростання необхідно виокремлювати чинники, стимули та сформовані ними мотиви підвищення продуктивності. Виділено чинники зростання продуктивності виробництва, серед яких до зовнішніх віднесено чинники макросередовища (економічні, правові, політичні, соціальні та інвестиційні) і мікросередовища (постачальники, споживачі, конкуренти), до внутрішніх — активні (технологія, засоби виробництва, матеріали та енергія, працівники, продукція, інформація) і пасивні (організація, менеджмент, мотивація).

Результати проведеного аналізу продуктивності національної економіки, зокрема Хмельницької області, підтвердили необхідність застосування системи показників сукупної, часткової та багатофакторної продуктивності для оцінювання стану промислового виробництва, виявлення тенденції його розвитку. Розрахунок та аналіз цих показників свідчать, що рівень продуктивності економіки області значною мірою залежить від матеріальних витрат.

Для дослідження та оцінювання продуктивності економічних систем на локальному рівні пропонується використання методики, що базується на реалізації системи критеріїв продуктивності економічної діяльності підприємства. За даною методикою оцінювання продуктивності суб'єкта господарювання здійснюється за показниками рівня ефективності використання корпоративних ресурсів та показниками доходності економічної системи. Для характеристики стабільності функціонування економічної системи показники ефективності і доходності господарювання необхідно розглядати у динаміці з виявленням основних тенденцій зміни означених показників упродовж досліджуваного періоду.

Для дослідження було обрано вісім підприємств машинобудівної промисловості Хмельницької області. Основним критерієм відбору об'єктів вважається рівень сукупної продуктивності, окрім того для дослідження обрано підприємства з різними тенденціями щодо сукупної продуктивності, а саме: прибуткові підприємства з тенденцією зростання сукупної продуктивності; збиткові підприємства з тенденцією зниження сукупної продуктивності; підприємства з нестійким фінансовим результатом та змінною тенденцією сукупної продуктивності.

Для оцінювання продуктивності економічних систем за критеріями ефективності і доходності вихідною базою є первинні показники, джерелами інформації яких є фінансова та статистична звітність підприємств (табл. 1).

Таблиця 1.

**Первинні показники оцінювання ефективності
і доходності економічних систем**

№	Назва показника	Умовні позначення	Джерела інформації
1	Обсяг виробленої продукції в діючих цінах, тис. грн.	ОП	Ф.№ 1-П (ряд. 821) Ф.№ 1-підприємництво
2	Сукупні операційні витрати, тис. грн.	В	Ф.№ 2 (ряд. 280)
3	Доход (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн.	Д	Ф.№ 2 (ряд. 010)
4	Фінансовий результат (чистий прибуток, збиток), тис. грн.	П	Ф.№ 2 (ряд. 220) Ф.№ 2 (ряд. 225)
5	Амортизація, тис. грн.	А	Ф.№ 2 (ряд. 260)
6	Матеріальні затрати, тис. грн.	М	Ф.№ 2 (ряд. 230) Ф.№ 1-підприємництво
7	Витрати на персонал, тис. грн.	ВП	Ф.№ 2(ряд. 240+ряд. 250+ ряд. 270)
8	Валюта балансу, тис. грн.	К	Ф.№ 1 (ряд. 280) Ф.№ 1 (ряд. 640)
9	Власний капітал, тис. грн.	ВК	Ф.№ 1(ряд. 380)
10	Грошові засоби, тис. грн.	ГЗ	Ф.№ 1(ряд. 230+ряд. 240+ ряд. 220)
11	Поточні зобов'язання, тис. грн.	ПЗ	Ф.№ 1 (ряд. 620)
12	Оборотні активи, тис. грн.	ОА	Ф.№ 1 (ряд. 260)
13	Позикові кошти, тис. грн.	ПК	Ф.№ 1 (ряд. 480+ряд. 620)
14	Витрати майбутніх періодів, тис. грн.	ВМП	Ф.№ 1 (ряд. 270)
15	Дебіторська заборгованість, тис. грн.	ДЗ	Ф.№1 (ряд. 160+ряд. 170+ ряд. 180+ряд. 190+ряд. 200 +ряд. 210)
16	Кредиторська заборгованість, тис. грн.	КЗ	Ф.№ 1 (ряд. 530)

На основі первинних показників обчислюються вторинні (розрахункові) показники оцінювання ефективності і доходності економічних систем. В табл. 2 наведено алгоритм розрахунку та інформаційне забезпечення обчислення показників ефективності використання основних ресурсів підприємства та показників доходності економічної діяльності.

Оцінювання рівня і тенденцій сукупної і факторної продуктивності економічних систем за критеріями ефективності і доходності підтвердило теоретичні підходи реальними розрахунками по підприємствах, що досліджувалися. Групування підприємств машинобудівної промисловості Хмельницької області за рівнем сукупної продуктивності дозволило виявити негативні тенденції соціально-економічного розвитку господарюючих суб'єктів у розрізі прибутковості діяльності, збитковості виробництва та у випадку нестійкого фінансового результату. Розрахунки показали, що традиційні показники оцінювання ефективності діяльності підприємств не завжди відображають дійсні тенденції господарювання.

Таблиця 2.

Вторинні (розрахункові) показники оцінювання ефективності і доходності економічних систем

Назва показника	Алгоритм розрахунку	Інформаційне забезпечення
Показники ефективності використання основних засобів		
1. Продуктивність основних засобів	$P_{оз} = OP/A$	[Ф.№ 1-П (ряд. 821)] : [Ф.№ 2 (ряд. 260)]
2. Частка витрат у загальних витратах виробництва	$ЧВ_{оз} = A/B$	[Ф. № 2 (ряд. 260)] : [Ф.№ 2 (ряд. 040)]
3. Оборотність основних засобів	$O_{оз} = D/A$	[Ф.№ 2 (ряд. 010)] : [Ф.№ 2 (ряд. 260)]
4. Прибутковість основних засобів	$ПР_{оз} = П/A$	[Ф.№ 2 (ряд. 220)] : [Ф.№ 2 (ряд. 260)]
Показники ефективності використання матеріальних ресурсів		
1. Продуктивність матеріальних ресурсів	$P_{м} = OP/M$	[Ф.№ 1-П(ряд. 821)] : [Ф.№ 2 (ряд. 230)]
2. Частка витрат у загальних витратах виробництва	$ЧВ_{м} = M/B$	[Ф.№ 2 (ряд. 230)] : [Ф.№ 2 (ряд. 280)]
3. Оборотність матеріальних ресурсів	$O_{м} = D/M$	[Ф.№ 2 (ряд. 010)] : [Ф.№ 2 (ряд. 230)]
4. Прибутковість матеріальних ресурсів	$ПР_{м} = П/M$	[Ф.№ 2 (ряд. 220)] : [Ф.№ 2 (ряд. 230)]
Показники ефективності використання персоналу		
1. Продуктивність персоналу	$P_{тр} = OP/ВП$	[Ф.№ 1-П (ряд. 821)] : [Ф. № 2 (ряд. 240+ряд. 250+ряд. 270)]
2. Частка витрат у загальних витратах виробництва	$ЧВ_{тр} = ВП/В$	[Ф.№ 2 (ряд. 240+ряд. 250+ряд. 270)] : [Ф.№ 2 (ряд. 280)]
3. Оборотність персоналу	$O_{тр} = D/ВП$	[Ф.№ 2 (ряд. 010)] : [Ф.№ 2 (ряд. 240+ряд. 250+ряд. 270)]
4. Прибутковість персоналу	$ПР_{тр} = П/ВП$	[Ф.№ 2 (ряд. 220)] : [Ф.№ 2 (ряд. 240+ряд. 250+ряд. 270)]
Показники доходності економічної системи		
1. Прибутковість активів	$ПР_{а} = П/К$	[Ф.№ 2 (ряд. 220)] : [Ф.№ 1 (ряд. 280)]
2. Прибутковість власного капіталу	$ПР_{вк} = П/ВК$	[Ф.№ 2 (ряд. 220)] : [Ф.№ 1 (ряд. 380)]
3. Коефіцієнт абсолютної ліквідності	$К_{ал} = ГЗ/ПЗ$	[Ф.№ 1 (ряд. 230+ряд. 240+ряд. 220)] : [Ф.№ 1 (ряд. 620)]
4. Коефіцієнт покриття (платоспроможності)	$К_{п} = ОА/ПЗ$	[Ф.№ 1 (ряд. 260)] : [Ф.№ 1 (ряд. 620)]
5. Коефіцієнт автономії	$К_{авт} = ВК/К$	[Ф.№ 1 (ряд. 380)] : [Ф.№ 1 (ряд. 280)]
6. Коефіцієнт фінансової незалежності	$К_{фн} = ПК/К$	[Ф.№ 1 (ряд. 480+ряд. 620)] : [Ф.№ 1 (ряд. 280)]
7. Загальна оборотність капіталу	$O_{з} = D/К$	[Ф.№ 2 (ряд. 010)] : [Ф.№ 1 (ряд. 280)]

Для оцінювання впливу факторів на динаміку продуктивності пропонуємо застосовувати шестифакторну модель продуктивності економічної системи⁴. Розкладання формули продуктивності економічної системи дозволить виявити взаємозалежність показника прибутковості виробленої продукції, капіталомісткості за необоротним та оборотним капіталом, часткових факторних показників і показником сукупної продуктивності виробництва.

Узагальнені розрахунки вказують, що досліджувані підприємства не приділяють достатньої уваги аналізу стану і тенденцій зміни продуктивності виробництва, адже показники, що максимально впливають на сукупну продуктивність виробництва майже у всіх випадках за досліджуваний період мають нестійку тенденцію зміни, а в окремих випадках — навіть спадають. Показники ж мінімального впливу в окремих випадках мають стійку тенденцію до зростання. Цей факт підтверджує висновок про те, що підприємства нехтують оцінюванням продуктивності діяльності і використанням часткових факторних показників для аналізу господарювання економічних систем.

У факторному аналізі продуктивності економічної системи необхідно враховувати як внутрішні, так і зовнішні чинники діяльності підприємства, які за певних обставин можуть потягнути за собою позитивні або негативні зміни показників прибутковості, сукупної та часткових факторних показників продуктивності суб'єктів господарювання.

Пропозиції і висновки дослідження можна застосовувати у сфері управління підприємством, зокрема в оцінюванні та прогнозуванні продуктивності економічної системи.

*Стаття рекомендована до друку кафедрою економіки і підприємництва
Хмельницького економічного університету
(протокол № 5 від 14 грудня 2005 року)*

⁴ Можливості застосування факторного аналізу при оцінюванні продуктивності промислових підприємств // Стан і проблеми трансформації фінансів та економіки регіонів у перехідний період: Наукові праці III Міжнародної науково-практичної конференції 12 травня 2005 року у Хмельницькому економічному університеті. [У 2-х частинах]. Ч. 2. — Чернівці: Букрек, 2005. — С. 469-472.